

Muzeum Historyczne Miasta
Krakowa

Niematerialne dziedzictwo miasta

MUZEALIZACJA, OCHRONA, EDUKACJA

Niematerialne dziedzictwo miasta

MUZEALIZACJA, OCHRONA, EDUKACJA

Redakcja naukowa
Magdalena Kwiecińska

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
Kraków 2016

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa:
Michał Niezabitowski (przewodniczący), Marcin Baran (sekretarz),
Anna Biedrzycka, Elżbieta Firlet, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Grażyna
Lichończak-Nurek, Waław Passowicz, Jacek Salwiński, Joanna Strzyżewska,
Maria Zientara

Recenzent: dr hab. Katarzyna Smyk

Redakcja językowa: Alina Doboszevska
Projekt i skład: Anna Zabdyrska

Tłumaczenie z języka angielskiego: Lingua LAB s.c. W. Szyszkiewicz,
M. Dembińska
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

ISBN 978-83-7577-245-6

© Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków 2016
Rynek Główny 35, 31-011 Kraków

Centrum Obsługi Zwiedzających
Rynek Główny 1, 31-042 Kraków
tel.: 12 426 50 60, info@mhk.pl, www.mhk.pl

Drukarnia Belcaro sp. z o.o.w

SPIS TREŚCI

- 9 Michał Niezabitowski, **Przedmowa**
11 Magdalena Kwiecińska, **Wprowadzenie**

MIASTO

TOŻSAMOŚĆ MIASTA A NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

- 17 Andrej Moroz, **O projekcie *Folklorystyczna mapa Moskwy***
28 Anna Natalia Kmieć, **Niematerialne dziedzictwo miasta w Internecie. Analiza wybranych przykładów**
39 Sabine Caruzzo, ***Fête des Vignerons* w Szwajcarii. Oryginalne święto na cześć pracowników winnic**
47 Magdalena Kwiecińska, **Kolekcja Pawła Lechowskiego. Dziedzictwo Romów w Krakowie**

MIEJSKA AUDIOSFERA JAKO NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

- 62 Robert Losiak, **Pejzaż dźwiękowy jako niematerialne dziedzictwo miasta. Badania, ochrona i rewaloryzacja**
76 Katarzyna Winiarczyk, **Czymże więc jest czas (miejski)? Opis badań fenomenu czasu miejskiego w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa**
90 Katarzyna Ignas, **Pamiętka „dobrej sławy” przeworszczan i wyganianie diabła. Tradycyjne wielkotygodniowe bębnienie w Przeworsku**

OCHRONA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA MIASTA

- 105 Artur Trapszyc, **Słowo (nazwa) – kadr (widok) – pamięć (dziedzictwo). O istocie dialogu między materią a duchem miasta**
119 Tatsiana Marmysh, **Ochrona niematerialnego dziedzictwa miasta na Białorusi**
127 Grzegorz Studnicki, **Oddolne działania w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa Śląska Cieszyńskiego. Szanse i zagrożenia**
141 Klementyna Ochniak-Dudek, **Tradycje górnicze oraz inne elementy salinarnego dziedzictwa niematerialnego Wieliczki i Bochni**

- Lazar Tomaž, *Štehvnanje: ljudski turnir*, „Gea” 2014, nr 6, s. 22-25.
- Lazar Tomaž, Nabergoj Tomaž, Bitenc Polona (red.), *Vitez, dama in zmaj: dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem. 2, Katalog*, Ljubljana 2013.
- Markovič Kocen Blanka, *60 let štehvnanja v Posavju*, „Rodna gruda” 2014, s. 60-63.
- Marolt France, *Slovenske narodoslovne študije. Zv. 1, Tri obredja iz Zilje*, Ljubljana 1935.
- N. I., *Štehvnanje v Ljubljani*, „Ljubljanski dnevnik” 1959, nr 113, s. 3.
- Pajsar Breda, Židov Nena, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje. Občina Lublana Bežigrad*, Ljubljana 1991.
- Poljak Istenič Saša, *Prazniki, identiteta, ideologija: Kmečka ohcet v Ljubljani* [w:] *Praznična večglasja*, red. Ingrid Slavec Gradišnik, Ljubljana 2014, s. 71-90.
- Regally Alenka, *S štehvnanji po barigli*, „Kmečki glas” 1983, nr 25, s. 14.
- Stanonik Marija, *O folklorizmu na splošno*, „Glasnik Slovenskega etnološkega društva” 1990, nr 1-4, s. 20-42.
- Stanonik Marija, *Vprašanje folklorizma na slovenskem podeželju* [w:] *Dediščina v rokah stroke*, red. Jože Hudales, Nataša Visočnik, Ljubljana 2005, s. 231-238.
- Šega Polona, *Ob raziskovanju šeg in praznikov na Slovenskem v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja*, „Glasnik Slovenskega etnološkega društva” 2001, nr 3-4, s. 108-111.
- Špiček Miha, *Posavsko štehvnanje – „tradicija” v Savljah: diplomsko delo*, Ljubljana 2006.
- Turk Niskač Barbara, Klaus Simona, Starec Saša, *Urbano življenje ob kmetijah ali ruralno življenje ob stolpnicah?: dilema jasne ločnice med urbanim in ruralnim. Urban living next to farms and rural living next to high-rises?: finding a clear boundary between urban and rural*, „Urbani izziv” 21, 2010, nr 1, s. 32-41, 106.
- Židov Nena, *Kdor ne štehvna, ni Posavc!: štehvnanje v Savljah, Klečah in na Ježici v Ljubljani* [w:] *Čar izročila*, red. Ingrid Slavec Gradišnik, Ljubljana 2008, s. 335-352.
- Židov Nena, *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije: dileme v zvezi z njenim varovanjem v luči Unescove Konvencije* [w:] *Interpretacije dediščine*, red. Tatjana Dolžan Eržen, Ingrid Slavec Gradišnik, Nadja Valentinčič Furlan, Ljubljana 2014, s. 150-161.

Jože Štukl | Muzeum Miasta Škofji Loka

Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce – Processio Locopolitana

Škofja Loka i majątek ziemski Loka

Škofja Loka to nieduże miasto (12 tysięcy mieszkańców) znajdujące się w regionie Górna Kraina, 20 km na północny zachód od Lublany, stolicy Słowenii. W średniowieczu i epoce nowożytnej Škofja Loka stanowiła centrum posiadłości ziemskiej Loka, która należała do biskupów Fryzyngi w latach 973-1803. Początki tego średniowiecznego miasta, które powstało u zbiegu rzek Selška Sora i Poljanska Sora, sięgają XII wieku. Najstarsza część miasta rozciąga się wokół Rynku, czyli „Placu”, który powstał na górnym tarasie miasta w XIII wieku¹. Rynek stanowił centrum życia społecznego i gospodarczego miasta. Wraz z rozwojem osady na dolnym tarasie, równoległe do Górnego Rynku, powstał Dolny Rynek, czyli „Lontrg”, który od XIV wieku zaczął funkcjonować jako Nowy Rynek². Wokół Górnego i Dolnego Rynku powstała gęsta zabudowa szeregową, tak aby jak najwięcej domów mogło zmieścić się przy samym placu targowym. Budynki były długie i wąskie, ich fasady wychodziły na plac, ogrody zaś i oficyny znajdowały się na tyłach. Według źródeł historycznych pierwsza wzmianka o Rynku pochodzi z 1248 roku, sama zaś osada otrzymała prawa miejskie w 1274 roku³.

¹ Avguštin Cene, *Škofja Loka. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije*, Maribor 1988, s. 5.

² Blaznik Pavle, *Škofja Loka in Loško gospostvo (973-1803)*, Škofja Loka 1973, s. 40.

³ Kosi Matjaž, *Začetki Škofje Loke in freisinški škofje kot ustanovitelji mest*, „Blaznikov zbornik. Zbirka Loški razgledi” 2005, nr 11, s. 87-88.

Klaryski i urszulanki w Škofji Loce

W średniowieczu i czasach nowożytnych Škofja Loka była bogatym i dobrze prosperującym miastem handlowym, którego rozkwit gospodarczy przyciągnął różnorodne katolickie wspólnoty zakonne. Jako pierwsze w mieście osiedliły się klaryski, które już w 1358 roku zamieszkały w klasztorze w samym centrum miasta. Oprócz szlachcianek do zakonu wstępowało również wiele dziewcząt z rodzin mieszczańskich. Misja duchowa klarysek polegała na kontemplacji i modlitwie, a także częściowo na wychowaniu szlachcianek, aż do czasu reform Józefa II. Edykt cesarza Austrii Józefa II z 12 stycznia 1782 roku doprowadził do rozwiązania części zakonów, zwłaszcza kontemplacyjnych, co niekorzystnie odbiło się na edukacji oraz systemie pomocy społecznej⁴. Sam klasztor nie pozostał jednak długo niezamieszany. Urszulanki zajęły go w październiku tego samego roku, rozpoczynając misję edukowania młodych dziewcząt.

Pojawienie się i działalność kapucynów w Škofji Loce

Kapucyni byli jedynym bractwem zakonnym, które pojawiło się w Škofji Loce. Zakon ten, który wydzielił się ze wspólnoty zakonnej franciszkanów, założono w 1528 roku we Włoszech⁵. Zasady zakonne początkowo nakazywały życie w ubóstwie oraz wielogodzinną modlitwę i kontemplację. W kolejnych latach położono jednak również nacisk na studiowanie Pisma Świętego oraz działalność kaznodziejską i spowiedniczą. Po zniesieniu przez papieża Grzegorza XII w 1575 roku zakazu zakładania klasztorów poza Włochami kapucyni zaczęli szybko pojawiać się w wielu miejscach w Europie. Wydarzyło się to u schyłku XVI i na początku XVII wieku, w czasach reformacji i kontrreformacji. Władze kościelne wymagały, aby kapucyni, zarówno poprzez kazania, jak i przykładowe życie, skłonili heretyków do powrotu na łono Kościoła katolickiego oraz przyczynili się do ponownego rozkwitu życia religijnego wśród samych katolików⁶. W Słowenii kapucyni osiedlili się na początku w Goricy/Gorizii w 1591 roku, a następnie w Lublanie w 1606 roku, w Celje w 1609, w Mariborze w 1613, w Ptuj w 1615, w Radgonie, Trieście i Krminie w 1617, w Beljaku / Villach w 1629,

⁴ Hančič Damjan, *Klarise na Kranjskem*, Ljubljana 2005, s. 15.

⁵ Benedik Metod, *Kristusovo trpljenje v kapucinski duhovnosti*, „Pasijonski doneski” 2015, nr 10, s. 36.

⁶ *Idem*, *Kapucinski samostan s cerkvi sv. Ane, Celje-Škofja Loka* 2008, s. 16.

w Vipavskim Križu w 1637, w Kranju i Kršku w 1640, w Celovecu / Klagenfurcie w 1646, w Gradišču ob Soči w 1650 oraz w Novym Meście w 1658⁷. W XVIII wieku kapucyni byli najliczniejszym bractwem zakonnym w Słowenii. Do Škofji Loka przybyli stosunkowo późno, bo w 1706 roku. Niemniej byli tam dobrze znani jeszcze przed ich osiedleniem się w mieście. Przyczyną tego był fakt, że działalność kapucynów nie ograniczała się wyłącznie do miejsc, w którym znajdowały się ich klasztory, ale wspierali także ich okolice. To właśnie z powodu działalności w pobliskich parafiach stali się w końcu prawdziwym zakonem dla ludu za sprawą zbliżenia się i koegzystencji z każdą warstwą społeczeństwa. Dlatego też od czasu do czasu pojawiali się w Škofji Loce, aby wygłosić kazania, najpierw z Lublany, a po roku 1640 z Kranja. Entuzjazm, jaki wzbudzali wśród mieszkańców Loka, osiągnął takie rozmiary, że miejscowa społeczność postanowiła zbudować im klasztor, aby już na zawsze pozostali w mieście. W tym celu jeszcze w 1647 roku lokalny kupiec Sebastijan Lukančič pozostawił kapucynom w spadku ogród przy wjeździe do Bramy Selńskiej oraz pokaźną sumę pieniędzy na budowę klasztoru, jeśli tylko będzie to możliwe⁸. W dniu przybycia kapucynów do Škofji Loka 7 września 1706 roku budynek klasztoru nie był jeszcze gotowy, dlatego tymczasowo osiedlili się w domu znajdującym się obok kaplicy Trójcy Świętej w Rynku. Budowa klasztoru rozpoczęła się od położenia kamienia węgielnego w 1707 roku i wraz z budową kościoła dobiegła końca w 1709. W kościele, który w roku 1713 został konsekrowany pod wezwaniem świętej Anny, tylko w 1710 roku mszę świętą celebrowano aż 1300 razy⁹.

Oprócz działalności kaznodziejskiej i spowiedniczej istniało jeszcze wiele innych form aktywności, za pomocą których kapucyni mogli kształtować obraz duchowy człowieka baroku. W Škofji Loce aktywność ta przyjęła zwłaszcza formę różnorodnych ludowych praktyk religijnych, m.in. procesji pasyjnych, znanych właściwie w całej Europie już w czasie późnego średniowiecza. Dużą rolę w ich rozwoju odegrało pojawienie się święta Bożego Ciała (Festum Corporis Christi), które pod koniec XIV wieku zaczęto celebrować w formie procesji. Podczas procesji oprócz kwiatów, flag, chorągwi i sztandarów niesiono

⁷ Dolinar France, *Kapucini* [w:] „Enciklopedija Slovenije” 1990, t. 4, s. 405-406; Benedik Metod, *Kapucini kot pomemben dejavnik v oblikovanju duhovne podobe slovenskega naroda v 17. in 18. stoletju*, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 12.

⁸ Kovač Primož, *Ustanovitev kapucinskega samostana v Škofji Loki*, „Loški razgledi” 1993, nr 40, s. 41.

⁹ Benedik Metod, *Kapucinski samostan...*, *op. cit.*, s. 31-42.

również obrazy oraz rzeźby religijne, nieco później grupy rzeźb, a wreszcie odgrywano żywe sceny, które w epoce baroku zaczęły nabierać coraz bardziej teatralnego charakteru. Niektórzy badacze jednak upatrują początków procesji pasyjnych w misteriach wielkanocnych upamiętniających zmartwychwstanie Chrystusa, które stopniowo poszerzano o kolejne tematy, gdy zaczęto dodawać sceny męki Pańskiej¹⁰.

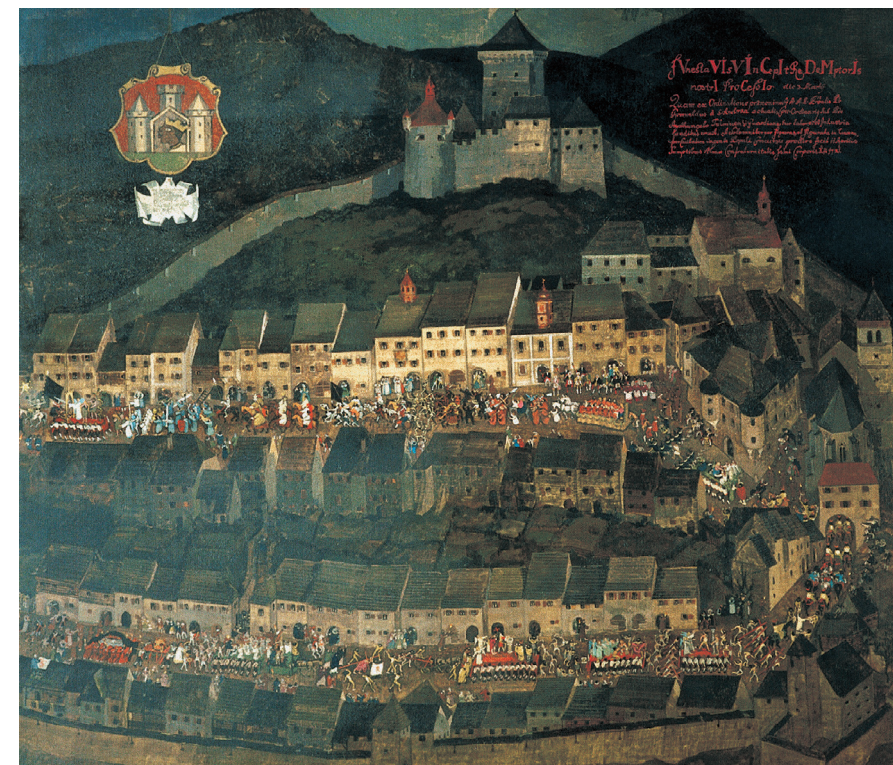
Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce

Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce to wielkopiątkowa procesja pokutna. Tekst misterium, napisany wierszem (całość zawiera 863 wersów rymowanych), składający się z 13 scen, został spisany w klasztorze kapucynów w Škofji Loce przez brata Romualda (Lovrenc Marušič, 1676-1748) podczas jego pobytu w mieście, w którym działał jako kaznodzieja oraz kapłan stojący na czele procesji (1715-1727). O bracie Romualdzie wiemy bardzo mało. Kapucyni nie mieli zwyczaju opisywania siebie w kronikach oraz innych źródłach pisanych, dlatego tak słabo znamy biografie nawet najsłynniejszych członków kongregacji. Wiemy, że brat Romuald urodził się Štandrežu/Sant' Andreia pod Goricą/Gorizją i zmarł w rodzinnej wiosce w wieku 72 lat. Do zakonu kapucynów wstąpił w 1699 roku. Nowicjat odbywał w Celje. Święcenia zakonne przyjął 13 marca 1700 roku. Studia filozoficzne ukończył w Celje i Mariborze, teologię zaś w Lublanie. Służbie zakonnej poświęcił 49 lat swojego życia¹¹.

Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce uważa się za najstarszy zachowany tekst dramatyczny w języku słoweńskim, zawierający wtręty łacińskie i niemieckie oraz didaskalia. Stanowi ono unikalne świadectwo średniowieczno-barokowej adaptacji teatralnej oraz typowego języka swojej epoki. Misterium początkowo funkcjonowało bez tytułu. Tytułem opatrzone wyłącznie przedstawienie dewocyjne znane jako procesja wielkopiątkowa. To właśnie wspomniane ludowe przedstawienie dewocyjne stanowiło inspirację dla tekstu i tytułu dramatu.

¹⁰ Marin Marko, *Škofjeloški pasijon (signum temporis)* [w:] *Škofjeloški pasijon. Diplomatični prepis*, red. Aleš Berger, Ljubljana 1999, s. 197.

¹¹ Benedik Metod, *Ob odkritju spominke plošče patru Romualdu Lovrencu Marušiču (1676-1748)*, 21. marca 1997, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 20.

Historyczne przedstawienie Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce, Boris Kobe, 1967, olej na płótnie, Słoweński Instytut Teatralny w Lublanie.

Pełny tytuł *Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce* po raz pierwszy zanotowano w 1972 r., na faksymile misterium znanym jako edycja Koblara¹².

Badania

Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce doczekało się dotychczas czterech edycji. Po raz pierwszy transkrypcję misterium wraz ze wstępem zawierającym przegląd historyczny na temat procesji pasyjnych wydał Josip Mantuani. Jego pracę opublikowano w czasopiśmie akademickim „Carniola” 1916/17, VII-VIII.

Kolejnym badaczem, który wydał tekst misterium, był France Koblar. Faksymile misterium wraz ze studium towarzyszącym w jego opracowaniu ukazało

¹² Ogrin Matija, *Oče Romuald, Škofjeloški pasijon, Znanstvenokritična izdaja*, Celje 2009, wstęp.

się w roku 1972. Edycja ta miała uświetnić 250 rocznicę pierwszej inscenizacji misterium. Koblar przyjął, że odbyła się ona w 1721 roku.

Trzecią edycję misterium przygotowali Jože Faganel i Primož Simoniti. Opublikowana w serii Kondora w 1987 roku, edycja ta ponownie ukazała się w druku w roku 1999¹³.

Czwarta i jak dotąd najpełniejsza naukowa edycja krytyczna misterium składa się z 431 stron i została przygotowana przez dr. Matiję Ogrina i współpracowników z Instytutu Literatury Słoweńskiej i Studiów Literackich (Centrum Badawcze Słoweńskiej Akademii Nauk) w 2009 roku. Wyróżnikiem tej edycji jest to, że oprócz wydania papierowego doczekała się również wersji elektronicznej, dostępnej pod następującym adresem: <http://nl.ijs.si/e-zrc>.

Rękopis

Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce to księga rękopiśmienna lub kodeks o wymiarach 19,7 cm na 28,4 cm, składająca się z 51 kart. Księgę oprawiono w pergamin, który wcześniej wykorzystywano jako listę czynszową majątku ziemskiego Loka. Karty wykonano z kilku rodzajów delikatnego, lekkiego i cienkiego papieru, pochodzącego z papierni w północnych Włoszech¹⁴. Analiza tekstualna dowodzi, że misterium zostało zapisane przez sześciu różnych skrybów.

Zasadniczą część misterium, od karty 3r do karty 40v, ma charakter jednolity. Jej zapis przypisuje się bratu Romualdowi. Ze względu na to, że uwagi wstępne i wskazówki dotyczące inscenizacji misterium zostały zapisane przez pięciu pozostałych skrybów, tekst dramatu można uznać za jednolity w sensie paleograficznym. Zapisano go jedną ręką, prawdopodobnie w odstępach, ale bez zmian. Zważywszy, że tekst nie zawiera niemal żadnych błędów, które można byłoby uznać za powstałe w zapisie, uprawniony będzie wniosek, że stanowi on transkrypcję z różnych istniejących wcześniej wersji misterium. Rękopis, początkowo jednolity, uległ nieco później pewnemu rozczłonkowaniu, gdy pojawiły się w nim dodane ręcznie dopiski lub gdy dokleiono lub wycięto/wyrwano niektóre karty kodeksu¹⁵.

¹³ *Ibidem*, s. 325-326.

¹⁴ *Idem*, *Vprašanje tradicije Škofjeloškega pasijona. Ekdotična perspektiva*, „Slavistična revija” 2000, nr 56, s. 291.

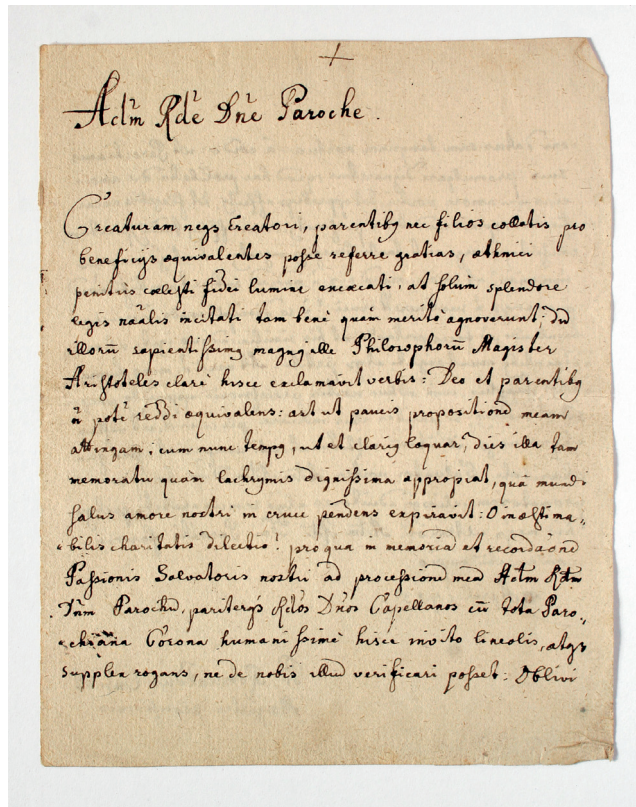
¹⁵ Ogrin Matija, *Oče Romuald...*, *op. cit.*, s. 333-334.

Datowanie misterium oraz początku procesji w Škofji Loce

Zapis misterium oraz jego pierwszą inscenizację uprzednio datowano na 1721 rok, czyli datę, którą umieszczono na karcie 2r. Nowo przeprowadzona analiza dowodzi jednak, że kartę 2r zapisano ręką inną niż tekst główny misterium i że dodano ją do kodeksu nieco później. Z tego też powodu znajdująca się tam data nie może odnosić się do całego rękopisu. Analiza wstępnych zapisów prawnych oraz tekstu jako całości dowodzi, że misterium nie zostało ani skomponowane, ani wystawione po raz pierwszy w 1721 roku, ale że było wystawiane co roku w latach poprzedzających tę datę. Zachowane dokumenty, zwłaszcza wezwania, które kapłan prowadzący procesję rozsyłał do wiernych, stanowią wyraźny dowód, że brat Romuald organizował inscenizację procesji pasyjnej już w 1715 roku.

Najstarsze istniejące wezwanie na procesję pasyjną w Škofji Loce, zapisane ręką poprzednika brata Romualda, datowane jest na 1713 rok. To wyraźny dowód na to, że przedstawienie to miało już wtedy charakter stały, a wystawiano je w języku słoweńskim jeszcze przed pojawieniem się brata Romualda. Początki tradycji związanej z misterium męki Pańskiej są nieznane i giną w mrokach poprzednich dziesięcioleci. List wymienia aż 16 scen, które były bardzo malownicze i wystawiane w stylu barokowym, a wcześniej także na modłę średniowieczną. Duża liczba scen, zwłaszcza malowniczych lub o charakterze symbolicznym, opartych na motywach średniowiecznych albo biblijnych, jest typowa dla wczesnych misterium męki Pańskiej z XVII i XVIII wieku. Po 1720 roku władze zakonu kapucynów zaczęły wymagać, aby misteria pasyjne ograniczyły się do scen męki Pańskiej opisanych w Ewangeliach. Misteria zostały odpowiednio skrócone.

Brat Romuald spisał tekst główny *Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce* w 1715 roku, a w kolejnych latach go uzupełniał. Rekonstrukcja oryginalnej wersji z roku 1715 jest niemożliwa. Wersja ta miejscami musiała być podobna do tekstu, którym dysponujemy dziś, ale z pewnością była bardziej malownicza i zawierała jeszcze więcej scen. Czas, w którym Romuald zapisał, przepisał, uzupełnił i zakończył redakcję misterium, rozciąga się od 1715 do 1727 roku. Wersja istniejąca zawiera 13 scen i została najprawdopodobniej stworzona dopiero w 1727 roku, gdy Romuald dokonał ostatniej redakcji tekstu. W tym samym roku brat Romuald albo opuścił Škofję Lokę, albo przekazał kompetencje kapłana stojącego na czele procesji innej osobie. Przy tej okazji bardzo skrupulatnie przepisał rękopis oraz dodał wskazówki, które miały pomóc jego sukcesorom w przyszłych inscenizacjach. Ogłoszenie wzywające

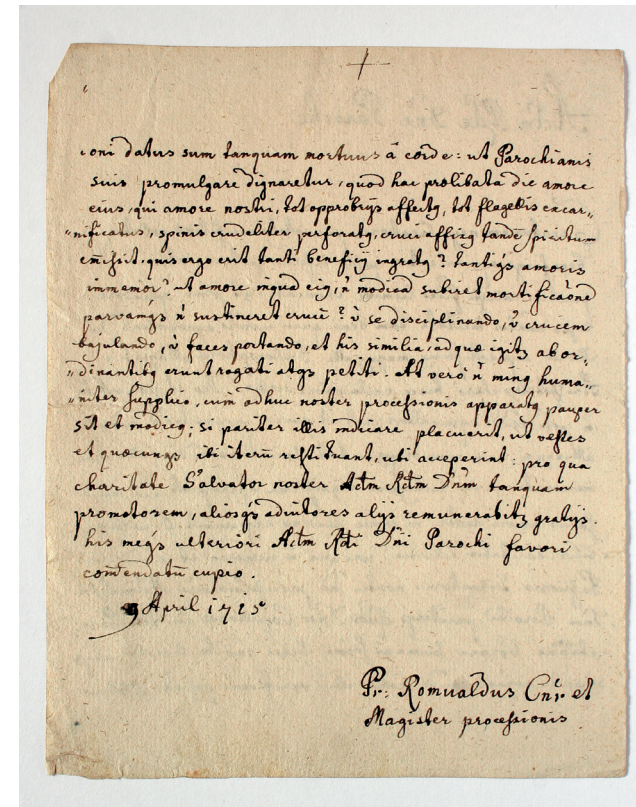

do udziału procesji w kolejnym roku (1728) zostało zapisane inną ręką, najprawdopodobniej przez nowego kapłana stojącego na czele procesji, którego imienia nie znamy. Ta sama osoba musiała również oprawić wszystkie teksty w jeden kodeks w latach 1728-1730. Następnie, aż do połowy XVIII wieku, w księdze znalazły się zapisy pochodzące od kilku różnych skrybów, a każdy z tych późniejszych dopisków nie wybiegał poza marginesy kart dociętych do rozmiarów kodeksu¹⁶.

Inscenizacja misterium dawniej i dziś

W XVIII wieku Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce wystawiano każdego roku. Podobnie jak inne procesje tego typu, należało ono do obrzędów pokutnych

¹⁶ *Ibidem*, s. 350-351, 354, 406-408; *Idem*, *Tri stoletja pasijonskega izročila*, „Pasijonski doneski” 2016, nr 11, s. 79-85.

List z 9 kwietnia 1715 roku, w którym brat Romuald wzywa wiernych na procesję, ze zbiorów archiwum klasztoru kapucynów, Škofja Loka, Słowenia.

Wielkiego Piątku, stanowiąc tym samym ważną część przygotowań duchowych przed Wielkanocą. Przedstawiając cierpienie Chrystusa w niezwykle dramatyczny sposób, obrzędy te miały za zadanie uzmysłowić wiernym śmiertelne skutki grzechu, istotę skrucy oraz płynące z niej korzyści duchowe. Mimo to po roku 1767 procesja pasyjna przestała odbywać się w Škofji Loce na mocy zakazu Karela Mihaela Attemsa, arcybiskupa Gorizii (1752-1774), który piętnował jej niestosowność oraz „niemal obsceniczne treści”¹⁷.

Od roku 1767 do pierwszego ćwierćwiecza XX wieku misterium nie wystawiono ani razu. Doczekało się inscenizacji ponad sto pięćdziesiąt lat później przy okazji Wystawy Rzemiosła i Przemysłu w Škofji Loce w 1936 roku, w reżyserii Tine Debeljaka, któremu asystował Pavel Okorn. Nie wystawiono go jednak w formie procesji na ulicach i placach średniowiecznego miasta, ale jako widowisko teatralne na dziedzińcu szkoły miejskiej w Škofji Loce. Ustawiono tam

¹⁷ Benedik Metod, *Izhodišča Škofjeloškega pasijona*, „Pasijonski doneski” 2006, nr 1, s. 28, 35.

ogromną scenę o rozmiarach 200 metrów kwadratowych, na tle scenografii ukazującej średniowieczne miasto stworzonej przez Barę Remeca. Widowisko, które doczekało się kolejnych odsłon od 12 do 16 lipca i w które zaangażowanych było 165 aktorów amatorów ze Škofji Loki oraz okolicznych wsi, przyciągnęło ponad 5 tysięcy widzów¹⁸.

II wojna światowa przyniosła kres kolejnym inscenizacjom misterium ze względu na panujący w naszym kraju ustrój komunistyczny. Sytuacja zmieniła się po 1991 roku, gdy Słowenia wybiła się na niepodległość i zaczęła stopniowo podążać drogą ku demokratyzacji. Niemniej potrzeba było kilku kolejnych lat, aby sytuacja dojrzała do zmiany. Co za tym idzie, Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce w swojej oryginalnej formie doczekało się ponownej inscenizacji w 1999 roku, a następnie w latach 2000, 2009 oraz 2015.

Ze względu na złożone zabiegi, których wymaga takie widowisko, uznano, że będzie ono odbywać się raz na sześć lat. Współczesne przedstawienia wiernie oddają scenariusz spisany przez brata Romualda, mimo że liczba scen wzrosła z 13 do 20. Tekst Romualda zawierał 13 scen: 1 Raj, 2 Śmierć, 3 Ostatnia wieczerza, 4 Samson, 5 Krwawy pot, 6 Biczowanie, 7 Cierniem koronowanie, 8 Hieronim, 9 Ecce Homo, 10 Chrystus na krzyżu, 11 Matka Boża Boleściwa / Siedem boleści Matki Bożej, 12 Arka Przymierza, 13 Grób Pański. Przy kolejnej inscenizacji, w roku 1999, Marjan Kokalj, ówczesny reżyser, dodał preludeum oraz dokonał pewnych cięć w poszczególnych scenach, tak aby udało się pomieścić je na fere tronach oraz pomóc współczesnym widzom w zrozumieniu misterium. W wyniku tego całe widowisko podzielono na 20 scen (zamiast 13): 1 Raj, 2 Śmierć, 3 Piekło, 4 Gildie, 5 Wjazd do Jerozolimy, 6 Ostatnia wieczerza, 7 Samson i krwawy pot, 8 Judasz i sąd nad Chrystusem, 9 Herod, 10 Biczowanie, 11 Cierniem koronowanie, 12 Hieronim, 13 Ecce Homo, 14 Dwaj złoczyńcy, 15 Droga krzyżowa, 16 Ukrzyżowanie, 17 Matka Boża Boleściwa, 18 Arka Przymierza, 19 Grób Pański, 20 Kapela muzyczna. Każda kolejna inscenizacja trzymała się tej klasyfikacji¹⁹.

Inicjatorem oraz strażnikiem Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce było Bractwo Bożego Ciała, które założono z kościoła św. Jakuba w tym mieście w 1634

¹⁸ Florjančič Alojzij Pavel, *Kronologija uprizorjanj* [w:] *Škofjeloški pasijon 2009*, red. Alojzij Pavel Florjančič, Škofja Loka 2014, s. 189; Planina France, *Škofjeloški pasijon 1936*, reprint, „Pasijonski doneski” 2016, nr 11, s. 105.

¹⁹ Kokalj Marjan, *Režija Škofjeloškega pasijona v širšem smislu*, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 117; Golob Milan, *Pasijonski paberki*, „Pasijonski doneski” 2016, nr 11, s. 17-18.

roku²⁰. To właśnie z ich inicjatywy kapucyni w Škofji Loce podjęli się regularnego organizowania procesji pasyjnej w Wielki Piątek. Jako zakon żebrzący, nie mieli środków, które pozwoliłyby im na samodzielne wystawienie procesji. Dlatego niezbędne środki zapewniało Bractwo Bożego Ciała, gdy tymczasem kapucyni odpowiadali za organizację procesji oraz doglądali, aby wydarzenie odbywało się w stosownej i przyzwoitej atmosferze²¹.

W myśl umowy o przekazaniu praw spadkowych pomiędzy klasztorem kapucynów a władzami miejskimi w Škofji Loce funkcję strony finansującej inscenizację, która niegdyś należała do Bractwa Bożego Ciała (rozwiązanego na skutek reform Józefa II u schyłku XVIII wieku), przekazano władzom miejskim. Oprócz stworzenia ram formalnych, prawnych i finansowych władze miejskie jako strona finansująca inscenizację misterium odpowiadają również za komitet techniczny, który powołuje reżysera i kierownika produkcji oraz monitoruje przygotowania poprzedzające widowisko. Depozytariusze i uczestnicy misterium, którymi są mieszkańcy Škofji Loki oraz okolicznych wsi, stoją na straży dziedzictwa misterium pasyjnego jako jednostki, rodziny, wspólnoty lokalne, stowarzyszenia, grupy teatralne oraz instytucje kultury. Najważniejszą rolę odgrywają tu szefowie amatorskich grup teatralnych, którzy z reguły cieszą się dużym poważaniem w swoich wspólnotach lokalnych. Podczas przygotowań do widowiska osoby te blisko współpracują z reżyserem, a w latach, w których nie ma inscenizacji, odpowiadają za podtrzymywanie stałych relacji między aktorami a pozostałymi uczestnikami widowiska w danej wsi.

Dziś, podobnie jak za życia brata Romualda, Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce jest nadal wystawiane podczas Wielkiego Postu oraz w Wielkanoc na ulicach i placach starego miasta, którego architektura stanowi najlepsze tło dla tego widowiska. Źródło światła stanowią wyłącznie lampy oraz pochodnie, jedne sztuczne dekoracje to platformy z siedziskami dla widzów, przenośne platformy poruszane przez depozytariuszy, na których odgrywane są poszczególne sceny, oraz podobne konstrukcje ciągnięte przez konie. Kolejność scen nie zmieniła się od czasów Romualda. Następują one po sobie z kilkuminutowym opóźnieniem. Wszystkie odgrywane są w każdej z czterech lokalizacji w mieście, w których wzniesiono platformy z siedziskami dla widzów. W każdym z tych czterech miejsc można zatem zobaczyć całe misterium pasyjne – scena odgrywana jest

²⁰ Štukl France, *Drobižki k Škofjeloškemu pasijonu*, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 107.

²¹ Benedik Metod, *Izhodišča...*, *op. cit.*, s. 33.

przed widownią, a po niej przychodzi kolej na następną. Tekst dramatyczny wypowiadany jest przy akompaniamencie muzyki i śpiewu, a także efektów dźwiękowych wytwarzanych przez biczowników oraz osoby niosące krzyże. Towarzyszące temu medytacje wyjaśniają sens nadchodzących scen²².

W ubiegłoroczną inscenizację (2015) zaangażowano 958 osób, w tym 369 kobiet i 589 mężczyzn. Aktorzy odgrywali 106 ról mówionych i 8 istotnych ról niemych. W obsadzie znalazło się miejsce dla: 64 jeźdźców, 41 osób prowadzących konie, 100 dzieci Adama, 53 pustelników, 55 pokutników, 12 grenadierów, 10 dragonów, 58 przedstawicieli gildii i bractw, 234 chórzystów, 9 solistów, 17 muzyków, 10 doboszy, 171 osób prowadzących platformy itd. Dodać jednak należy, że mieszkańcy całego centrum miasta, którzy wystawiają w oknach płonące świece, regularnie biorą udział w wydarzeniu.

Jak zachować „żywość” misterium poza latami organizowania widowiska pasyjnego?

Istnieje kilka stowarzyszeń oraz osób w Škofji Loce, którym zależy na kultywowaniu dziedzictwa misterium męki Pańskiej także w latach bez widowiska. Osoby te przygotowują działania, które pozwalają zachować to dziedzictwo. Należą do nich Dni Misterium męki Pańskiej, organizowane co roku w czasie Wielkiego Postu i Wielkanocy. W ich trakcie można wziąć udział m.in. w spotkaniach ze specjalistami oraz wykładach na temat misterium męki Pańskiej. Towarzystwo Muzeum Miasta Škofji Loki co roku wydaje wyczerpujący periodyk zatytułowany „Passion Journal”, zorganizowano także kilka wystaw fotografii w Słowenii i za granicą, przez cały rok organizuje się wieczory oraz koncerty muzyki pasyjnej. W klasztorze kapucynów znajduje się również wystawa stała poświęcona Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce, która daje możliwość zobaczenia na własne oczy rękopisu misterium, przechowywanego w kapucyńskiej bibliotece.

Działania prawne i formalne na rzecz ochrony żywego dziedzictwa Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce

W ostatnim dziesięcioleciu wiele wysiłków włożono w przygotowanie przepisów prawnych niezbędnych do zachowania tradycji Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce jako żywego dziedzictwa. W 2007 roku władze miasta przyjęły uchwałę

²² Kokalj Marjan, *Uprizoritev Škofjeloškega pasijona v letu 1999* [w:] *Škofjeloški pasijon. Diplomatični prepis, op. cit.*, s. 242.

o inscenizacji misterium²³, która przewiduje, że misterium będzie wystawiane w formie procesji, w centrum Škofji Loki, w czasie Wielkiego Postu oraz Wielkanocy. W 2008 roku wpisano je do „Rejestru żywego dziedzictwa kulturowego Republiki Słowenii przy Ministerstwie Kultury Republiki Słowenii”²⁴. W 2012 roku rząd uznał Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce za część niematerialnego dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ogólnokrajowym, chcąc zapewnić dostęp ogółu społeczeństwa oraz przekaz z pokolenia na pokolenie, a także zachowanie wybranych elementów w zgodzie z zapisami uchwały promującej misterium²⁵. Rok 2016 jest świadkiem prac nad skomplikowanym zadaniem, jakim jest wpisanie misterium na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Procedura nominacji jest teraz na końcowym etapie oceny. Wyniki poznamy do listopada 2016 roku.

Ostatnie i przyszłe inscenizacje

Ostatnia inscenizacja Misterium męki Pańskiej w Škofji Loce odbyła się w 2015 roku. Od 21 marca do 12 kwietnia doczekało się ono aż ośmiu inscenizacji, które zobaczyły 23 tysiące widzów. Kolejna inscenizacja planowana jest na rok 2021, co zbiegnie się z Kongresem Europejskich Stowarzyszeń Pasyjnych, który równocześnie odbędzie się w Škofji Loce.

Tekst tłumaczony z języka angielskiego

BIBLIOGRAFIA

- Benedik Metod, *Izhodišča Škofjeloškega pasijona*, „Škofjeloški pasijon” 2006, nr 1, s. 25-36.
- Benedik Metod, *Kapucini kot pomemben dejavnik v oblikovanju duhovne podobe slovenskega naroda v 17. in 18. Stoletju*, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 11-18.

²³ Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii, nr 109, 30.11.2007, s. 15036.

²⁴ http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/RKD_Ziva/Rkd-08-629-001-p.pdf [dostęp 16.06.2016]; <http://www.zkds.si/filelib/Pasijon.pdf> [dostęp 16.06.2016]; <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/skofjeloski-pasijon> [dostęp 16.06.2016].

²⁵ Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii, nr 56, 23.07.2012, s. 5800.

- Benedik Metod, *Kapucinski samostan* [w:] *Škofja Loka čas pasijona. Katalog razstave*, Škofja Loka 2015, s. 34-37.
- Benedik Metod, *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka*, Celje-Škofja Loka 2008.
- Benedik Metod, *Kristusovo trpljenje v kapucinski duhovnosti*, „Pasijonski doneski” 2015, nr 10, s. 35-42.
- Benedik Metod, *Ob odkritju plošče patru Romualdu Lovrencu Marušiču (1676-1748)*, 21. marca 1997, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 19-21.
- Blaznik Pavle, *Škofja Loka in Loško gospostvo (973-1803)*, Škofja Loka 1973.
- Cene Avguštin, *Škofja Loka. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije*, Maribor 1988.
- Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii, nr 109, 30.11.2007, s. 15036.
- Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii, nr 56, 23.07.2012, s. 5800.
- Florjančič Alojzij Pavel, *Kronologija uprizorjanj* [w:] *Škofjeloški pasijon 2009*, red. Alojzij Pavel Florjančič, Škofja Loka 2014, s. 184-201.
- Golob Milan, *Pasijonski paberki*, „Pasijonski doneski” 2016, nr 11, s. 15-26.
- Hančič Damjan, *Klarise na Kranjskem*, t. 26, Ljubljana 2005.
- Kokalj Marjan, *Režija Škofjeloškega pasijona v širšem smislu*, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 115-166.
- Kokalj Marjan, *Uprizoritev Škofjeloškega pasijona v letu 1999* [w:] *Škofjeloški pasijon. Diplomatični prepis*, red. Aleš Berger, Ljubljana 1999, s. 239-244.
- Kosi Matjaž, *Začetki Škofje Loke in freisinski škofje kot ustanovitelji mest*, „Blaznikov zbornik / Festschrift für Pavle Blaznik. Zbirka Loški razgledi” 2005, nr 11, s. 83-110.
- Kovač Primož, *Ustanovitev kapucinskega samostana v Škofji Loki*, „Loški razgledi” 1993, nr 40, s. 39-58.
- Marin Marko, *Škofjeloški pasijon (signum temporis)* [w:] *Škofjeloški pasijon. Diplomatični prepis*, red. Aleš Berger, Ljubljana 1999, s. 192-207.
- Ogrin Matija, *Oče Romuald: Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja*, Celje-Ljubljana 2009.
- Ogrin Matija, *Tri stoletja pasijonskega izročila. K vprašanju začetkov Škofjeloškega pasijona*, „Pasijonski doneski” 2016, nr 11, s. 79-86.
- Ogrin Matija, *Vprašanje tradicije Škofjeloškega pasijona, ekdotična perspektiva*, „Slavistična revija” 2008, nr 56, s. 289-304.
- Planina France, *Škofjeloški pasijon 1936*, reprint, „Pasijonski doneski” 2016, nr 11, s. 105-112.

- Štukl France, *Drobižki k Škofjeloškemu pasijonu*, „Loški razgledi” 1999, nr 46, s. 105-114.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- *Register enote žive kulturne dediščine – Škofjeloški pasijon* http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/RKD_Ziva/Rkd-08-629-001-p.pdf
- *Živa kulturna dediščina Slovenije – Škofjeloški pasijon* <http://www.zkds.si/filelib/Pasijon.pdf>
- *Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine – Škofjeloški pasijon* <http://www.nesovnadediscina.si/sl/skofjeloski-pasijon>

www.mhk.pl

www.facebook.com/muzeumkrakowa

ISBN 978-83-7577-245-6